
NASTANEK, ZBIRKE IN VIZIJE KUSTODIATA ZA SOCIALNO KULTURO V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU

Nena Židov

195

IZVLEČEK

Kustodiat za socialno kulturo je bil v Slovenskem etnografskem muzeju osnovan v sedemdesetih letih 20. stoletja. Njegov nastanek je bil pogojen z nekaterimi predhodnimi tematskimi raziskavami in z nekaterimi že zbranimi predmeti oziroma zbirkami. Predstavljene so obstoječe zbirke v okviru omenjenega kustodiata ter podane smernice za nadaljnje delo.

Ključne besede: etnologija, Slovenski etnografski muzej, zbirke, socialna kultura, pregledi

ABSTRACT

The Department of Social Culture was established in the Slovene Ethnographic Museum in the 1970s. Its origin was brought about by several earlier thematic research projects and the presence of collected objects as well as collections. The article presents the department's existing collections and the guidelines for its future activities.

Key words: ethnology, Slovene Ethnographic Museum, collections, social culture, surveys

Za uvod

V povezavi s sintagmo socialna kultura srečamo več različnih poimenovanj, kot so družbena kultura, družbeno življenje ... Ker to ni predmet pričujočega besedila, naj na tem mestu le opozorim na težavnost definiranja pomena sintagme socialna kultura. Lahko gre za teme, ki naj bi bile po etnološki klasifikaciji del socialne kulture, kakor tudi za raziskave z drugih področij, ki pa upoštevajo oz. izpostavljajo socialni vidik. V okvirih slovenske etnologije so bila največkrat omenjena področja socialne kulture sledeča: družinske in sorodstvene zveze, proračun družine ali gospodinjstva, vzgoja, spolno življenje, sestava prebivalstva, krajevne skupnosti, medkrajevni in interetnični odnosi, družbeno razlikovanje, vrednote in moralne norme, pravna etnologija, delovne skupine, medsebojna pomoč, sosedstvo, fantovske in dekliske skupnosti, družbene organizacije, združbe odraslih, prijateljstva, poznanstva in klike (Kremenšek 1989: 63–64). Šege in navade nekateri avtorji uvrščajo med socialno, drugi spet med duhovno kulturo. Za slovensko etnologijo velja, da naj bi se sistematično preučevanje socialne kulture začelo v sedemdesetih letih 20. stoletja (Ravnik 1980: 134), svoje temelje pa je

dobilo v knjižicah Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – Vprašalnice 6, 7, 8 in 9 (izšle med letoma 1975 in 1978).

Začetki raziskovanja socialne kulture v Slovenskem etnografskem muzeju¹

196

Ko govorimo o raziskovanju socialne kulture v Slovenskem etnografskem muzeju, nas na eni strani zanimajo tiste teme, ki vsaj dogovorno sodijo na področje socialne kulture, kakor tudi tiste, ki upoštevajo oz. posebej poudarjajo socialni vidik. Začetki bolj sistematičnega raziskovanja socialne kulture v okviru Slovenskega etnografskega muzeja segajo v sredo 20. stoletja, ko je tedanji direktor muzeja Boris Orel organiziral **terenske ekipe** z namenom, da bi muzejske zbirke tako regionalno kot tematsko dopolnili. Ekipe so zbirale podatke in predmete s področja materialne, socialne in duhovne kulture (Rogelj Škafar 1993: 12–13). Raziskovanje in zbiranje predmetov s področja socialne kulture je vseboval že načrt dela muzejskih terenskih ekip, ki ga je Boris Orel predstavil v referatu na Svetini leta 1947 (torej že eno leto pred odhodom ekip na teren). Po Orlovem mnenju naj bi bil predmet socialne kulture družina in njeni odnosi, običaji, ljudsko zdravstvo, ljudsko pravo, sociološka podoba vasi, prebivalstvo po stanovih in družbene razmere.² Sicer pa je bil za pripravo raziskovanja socialne kulture v okviru terenskih ekip zadolžen Sergij Vilfan, ki je skupino tudi vodil (Simikič 1983–1987: 124). Med letoma 1948 in 1961 je bilo pod Orlovim vodstvom na terenu 18 ekip. Od (kasnejših) muzejskih kustosov so socialno kulturo v tem času raziskovali Fanči Šarf (sprva kot učiteljica – zunanja sodelavka), Angelos Baš (sodeloval je v ekipi leta 1951, kustos v SEM od 1963 do 1979) in Marija Makarovič (Simikič 1983: 467–469). Poudariti velja, da se je Orel že tedaj zavedal pomena socialne diferenciacije podeželja, ki v dotedanjem delu muzeja ni bila upoštevana (prim. Keršič 1983: 478). Tako statistični obrazci (pobudo zanje je dal in jih deloma sestavil Sergij Vilfan), ki so jih izpolnjevale prve ekipe (Simikič 1983–1987: 124), vsebujejo tudi podatek “socialni položaj”.

Konec šestdesetih let so muzejski sodelavci skupaj z idrijskim muzejem raziskovali **življenje idrijskih rudarjev**. V omenjenih okvirih je bila posebna

¹ V nadaljevanju želim predstaviti le najpomembnejše raziskovalne projekte Slovenskega etnografskega muzeja, ki so vodili k nastanku kustodiata za socialno kulturo, oziroma so potekali v okvirih omenjenega kustodiata. Vsekakor pa ne smemo pozabiti nekaterih projektov drugih kustosov in kustodinj oz. kustodiatov. Z raziskovanjem posebnih družbenih skupin se je ukvarjal Angelos Baš, kustos za ljudsko gospodarstvo od 1963 do 1979. Tako je npr. sredi šestdesetih let in v začetku sedemdesetih let preučeval način življenja gozdnih in lesnih delavcev na južnem Pohorju (Baš 1965) in savinjskih splavarjev (Baš 1974). Socialni vidik je bil izpostavljen tudi pri drugih njegovih tedanjih delih.

Marija Makarovič (od šestdesetih let 20. stoletja kustodinja tekstilne zbirke) je v letih 1973–1976 preučevala družbeno življenje na vasi. Zanimala so jo najrazličnejše oblike medsebojne pomoči na slovenskem podeželju od konca 19. stoletja do sedemdesetih let 20. stoletja (Makarovič M. 1979: 4). Izsledki njenih raziskav so bili objavljeni v publikacijah (Makarovič 1979, 1979a) in na razstavah *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem* (1979) in *Sosed sosedu* (1980).

² Referat Borisa Orla, predstavljen 9. 11. 1947 na Svetini, rokopis hrani Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja.

pozornost posvečena tudi družbeni kulturi in še posebej formalnim in neformalnim združbam (društvom). Kustodinja Tanja Tomažič je raziskovala društva, v katera so se vključevali idrijski rudarji. V Slovenskem etnografskem muzeju pa je bila tedaj zasnovana obširna kartoteka s podatki o društvih z omenjenega območja; v Oddelku za dokumentacijo hranimo fotografije društev (Tomažič 1980–82: 115). Društvena tematika je bila predstavljena v okviru razstave *Življenje idrijskega rudarja* (1976), izsledki raziskave pa objavljeni v katalogu (Tomažič 1975).

Sledilo je **raziskovanje gostilniške obrti**. Projekt je bil vključen v kustodiat za socialno kulturo, ker naj bi raziskava z izsledki po mnenju kustodinje Tanje Tomažič “poudarila predvsem socialni moment, oziroma gostilno kot medij za družabno kulturo”. Zanimal jo je predvsem socialni vidik oziroma gostilna kot prostor, ki omogoča socialne stike (Tomažič 1980–1982: 116). Raziskava je potekala v velikem delu Slovenije. Poleg predmetov je bilo na terenu zbranih tudi veliko fotografij, dokumentov in rokopisov, povezanih z gostilničarstvom. Nastala je kartoteka gostiln z vsega slovenskega ozemlja (Tomažič 1980–1982: 117). Najprej je Tomažičeva vse zbrano gradivo predstavila v članku v Slovenskem etnografu (Tomažič 1976), dve leti kasneje pa je sledila odmevna razstava (Tomažič 1978), ki je gostovala tudi v Etnografskem muzeju v Beogradu (Tomažič 1980–1982: 117).

Naslednji večji projekt Tanje Tomažič je bila raziskava **oblačil ljubljanskih prebivalcev** v času med obema svetovnjima vojnama. Izpeljavo projekta v okviru kustodiata za socialno kulturo je Tomažičeva utemeljila “s kompleksnostjo raziskave, ki je svoj glavni pomen iskala v družbeni pogojenosti oblačilnih zakonov tako na strani oblačil obrtnikov ali prodajalcev kot tudi tistih, ki so obleko kupovali ali nosili” (Tomažič 1980–1982: 118). Poleg predmetov je Tomažičeva zbrala tudi modne revije, rokopise in fotografije. Obdelana tema je bila leta 1983 predstavljena na razstavi *Ljubljana po predzadnji modi*, ob kateri je izšel tudi katalog. V njem je avtorica “skušala predstaviti predvsem nekaj novih elementov v zvezi z obravnavo oblačil oziroma noše ljubljanskih meščanov glede na njihov družbeni položaj” (Tomažič 1983a: 491). Oblačila so bila predstavljena “...v kontekstu s socialnim ozadjem...” (prav tam).

Obstoječe zbirke in podzbirke kustodiata za socialno kulturo

Pomembnost vsakega muzeja opredeljujejo njegove zbirke (Makarovič G. 2001: 113). V Slovenskem etnografskem muzeju danes deluje deset kustodiatov, v okviru katerih posamezni kustosi opazujemo, dokumentiramo, zbiramo, hranimo, raziskujemo in javnosti predstavljamo predmete iz naših zbirk. Meje med posameznimi kustodiatii so načelno teritorialne (slovenska in izvenevropska etnologija) oz. tematske,³ vendar pa je jasno, da je lahko pričevalnost vsakega predmeta večpomenska, zato gre bolj za načelno delitev med kustosi oz. kustodiatii. Muzealija je namreč predmet, ki vsebuje relevantna pričevanja o preteklosti in kustosu omogoča videnja in znanstvena

³ V grobem gre za delitev na materialno, socialno in duhovno kulturo. Seveda največ kustodiatov pokriva področje materialne kulture.

spoznanja. Vendar pa so lahko informacije, ki jih želimo s predmeti podati, večplastne, tekom časa, zaradi novih raziskovanj in pogledov na svet pa se lahko tudi spreminjajo (Makarovič G. 2001: 113–114). Zaradi različnih informacij, ki jih nosijo predmeti, se kustosi včasih znajdemo v dilemah, v kateri kustodiat oz. zbirko uvrstiti posamezni predmet. Vendar je vsaj neka načelna delitev potrebna, če ne zaradi drugega, že iz povsem praktičnih razlogov: pomembno je vedeti, kdo zbira določene tipe predmetov, kdo je odgovoren za posamezne predmete in kje v depoju predmeti stojijo. Seveda pa je v zgodovini muzeja že prihajalo in občasno še prihaja do preoblikovanj posameznih zbirk in kustodiatov, če se izkaže, da so v danem trenutku zaradi določenih razlogov spremembe smiselne. Zavedati se moramo torej dinamičnega značaja zbirk in tudi kustodiatov.

198

Organizacijski strukturi kustodiatov v okvirih Slovenskega etnografskega muzeja lahko sledimo od začetka šestdesetih let 20. stoletja. Vsaj načelno največ kustodiatov pokriva materialno kulturo (tekstil, kmečko gospodarstvo in promet, trgovina in obrt, stavbarstvo in notranja oprema). Formalni začetki kustodiata za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju sodijo v zgodnja sedemdeseta leta 20. stoletja (takrat je bil to Oddelek za družbeno kulturo), ko se je začelo tudi bolj sistematično delo na tem področju (Tomažič 1980–1982: 113).⁴ Večino tem in zbirk, povezanih z duhovno⁵ in s socialno kulturo, je do nedavnega krila kustodinja Tanja Tomažič v okviru kustodiata za družbeno kulturo. Po njeni upokojitvi leta 2001 je bilo delo v kustodiatu reorganizirano tako, da sem večino zbirk s področja socialne kulture prevzela Nena Židov, večino zbirk s področja duhovne kulture pa Igor Cvetko (Kogej Rus 2002: 361).

Vsebinsko kustodiat za socialno kulturo krije različne teme, različni pa so tudi predmeti tako po materialu kot po tipih. Obstoječe zbirke so rezultat predstav dosedanjih muzejskih kustosov in še posebno zaposlenih v omenjenem kustodiatu o tem, kaj je potrebno in vredno zbiranja, kot tudi spreminjajočih se teoretičnih predpostavk slovenske etnologije. Predmeti so bili zbrani v okviru raziskovalnih projektov, priprav razstav⁶ ali siceršnjega zbiranja. Prve (predmetne) zametke kustodiata po mnenju dolgoletne kustodinje Tanje Tomažič predstavlja zbirka mask, dopolnjena za razstavo *Slovenske ljudske maske* leta 1963 avtorja Borisa Kuharja (Tomažič 1980–1982: 14; Kuhar 1980–1982: 121).

Seveda pa je potrebno poudariti, da so nekateri predmeti, pričevalni za kustodiat za socialno kulturo, tudi znotraj drugih kustodiatov. V nekaterih primerih gre le za posamezne predmete, v drugih za manjše zbirke ali podzbirke. Z nekaterimi kustosi se še dogovarjamo o možnih premestitvah zbirk, nekatere zbirke pa so že dobile novo mesto. Tako sem npr. leta 2002 od Bojane Rogelj Škafar, kustodinje za ljudsko umetnost, prevzela zbirko peciva, ki večinoma po osnovni funkciji sodi

⁴ Vpisi v inventarno knjigo kažejo, da je socialni vidik postal pomemben konec 70. let 20. stoletja, ko so kustosi začeli k podatkom o posameznih predmetih dopisovali tudi socialni status uporabnika.

⁵ S področja duhovne kulture ima dolgo zgodovino kustodiat za ljudsko umetnost, ki pa deluje kot samostojna enota.

⁶ Seveda je vsaka kvalitetna razstava povezana tudi z raziskavo.

k šegam. Nekateri predmeti, ki so bili zbrani v povezavi z gostilnami in ljubljansko modo, pa so bili naknadno predani kustodiatoma za tekstil in obrt.

Poleg muzealij pa ne smemo pozabiti tudi na druge vrste gradiva, povezanega s socialno kulturo. Tukaj mislim predvsem na vizualno (fotografije, diapozitivi, filmi, plakati, razglednice in voščilnice) ter na arhivsko in drugo "papirnato" gradivo, ki ga hrani Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja.⁷ Ker je socialno življenje pogosto težko ulovljivo le preko predmetov, je tudi tovrstno gradivo izjemno pomembno.

V okviru kustodiata za socialno kulturo je danes 2168 inventariziranih predmetov, razporejenih v sledeče zbirke s pripadajočimi podzbičkami:

- Družbene skupine (primarne in sekundarne),
- Nega, vzgoja in izobraževanje otrok (otroška oprema, igrače, predmeti povezani z izobraževanjem),
- Šege, navade in prazniki (življenjskega kroga, koledarski, delovni),⁸
- Ljudsko pravo in mere,
- Gostilniška oprema.

199

V dogovoru s kustosom za duhovno kulturo krijem tudi področje zdravilstva.

Družbene skupine (primarne in sekundarne)

Danes je v okviru kustodiata za socialno kulturo razmeroma malo predmetov – zbranih prvenstveno kot nosilcev informacij o družbenih skupinah. Predmeti, ki so bili zbrani v okviru preučevanja življenja idrijskih rudarjev, so po predhodnem dogovoru ostali v idrijskem muzeju. Razmeroma veliko enot, povezanih z družbenimi skupinami, pa je v okviru dokumentacije (fotografije in že omenjeni hišni arhiv). Omenim naj še zbirko plakatov in drugega drobnega propagandnega gradiva, ki ga je Tanja Tomžič začela zbirati konec osemdesetih let in obsega več sto enot. Doslej je bilo inventariziranih 100 enot.

V nekaterih drugih kustodiatih so predmeti, ki so povedni tudi z vidika družbenih skupin, vendar to ob njihovi uvrstitvi v zbirke Slovenskega etnografskega muzeja ni bil osnovni kriterij (npr. uniforme društev v kustodiatu za tekstil).

Nega, vzgoja in izobraževanje otrok

Zbirka igrač in otroške opreme

Prve igrače so še iz časa Deželnega muzeja v Ljubljani in so iz konca 19. ali začetka 20. stoletja. Ob ustanovitvi Kraljevega etnografskega muzeja leta 1923 je nekaj teh igrač prešlo v njegovo last. Igrače, ki so po tem ali onem slučaju zašle v muzej pred drugo svetovno vojno, so bile prvotno večinoma uvrščene v kustodiat

⁷ Veliko tovrstnega gradiva hrani Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja v okviru t. i. "hišnega arhiva". Več o tem glej Anja Serec Hodžar, Hišni arhiv Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog*, 13, 2003.

⁸ Izjemo predstavlja zbirka mask, ki je bila do leta 2001 del kustodiata za socialno kulturo, od takrat pa skrbi zanjo mag. Igor Cvetko, kustos za duhovno kulturo.

za ljudsko umetnost (Tomažič 1980–1982: 115). Nekatere igrače je muzej po drugi svetovni vojni (do 1957) pridobil od Narodnega muzeja, ko je prevzel del Grebenčeve zbirke. Igrače iz Komende, Tacna, Slovenske Bistrice in Kapele pri Brežicah so bile izdelane med letoma 1904 in 1908.⁹ Tudi igrače iz omenjene zbirke so bile uvrščene v kustodiat za ljudsko umetnost. Manjše število otroških igrač in nekaj otroške opreme (hojce, vozički) je prišlo po letu 1948 v muzej po zaslugi Orlovih terenskih ekip (Tomažič 1999: 9–10).

Bolj sistematično zbiranje igrač se je začelo konec sedemdesetih in v osemdesetih letih 20. stoletja. Leto 1979 je bilo Mednarodno leto otroka in Slovenski etnografski muzej je takrat po naročilu države pripravil prvo razstavo otroških igrač pri nas. Več kot pol predmetov je bilo izposojenih, večinoma so izvirali iz mestnega okolja. Razstava je doprinesla k bolj sistematičnemu zbiranju igrač. Kot donatorja sta se pojavili tovarni igrač Mehanotehnika iz Izole in Ciciban iz Mirna pri Novi Gorici. Muzej je začel igrače tudi nakupovati. Med podarjenimi naj posebej omenimo manjšo zbirko lesenih poslikanih igrač izdelovalca Janka Trošta, ki jih je muzeju v osemdesetih letih podaril dr. Niko Kuret (Tomažič 1999: 10). Velik pomen za dopolnjevanje zbirke igrač in otroške opreme je vsekakor imela kustodinja Tanja Tomažič, ki je svoje delo na tem področju zaokrožila s publikacijo *Igrače, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja* (Tomažič 1999) in z razstavo *Igrače, stare in nove, moje in tvoje* (1999).

Trenutno zbirka igrač in otroške opreme obsega skoraj 700 inventariziranih predmetov. V okviru otroških igrač so človeške in živalske figure, prevozna sredstva, gradilne kocke, družabne igre, miniaturni predmeti iz sveta odraslih, otroški športni rekviziti ipd. Podobno kot za družbene skupine tudi za del igrač velja, da so še v nekaterih drugih kustodiatih. Tako so npr. nekatere lončene igrače iz Komende iz Grebenčeve zbirke v okviru kustodiat za obrt (Bras 1980–1982: 30). Nekatera glasbila, ki imajo hkrati vlogo igrače, so v okviru kustodiat za duhovno kulturo.

Konec leta 2001 je muzej po zaslugi Tanje Tomažič in Marka Drpića kot donacijo pridobil zbirko igrač od prof. Helmutha Anthesa iz Michelstadta v Nemčiji. Zaradi relativno velikega števila predmetov zbirka še ni bila obdelana.

Med otroško opremo naj omenim npr. dude, otroške hojce, stajice in vozičke. Del opreme za otroke (npr. zibke, otroške postelje, otroška oblačila) je tudi v kustodiatu za stavbarstvo in notranjo opremo ter tekstil. V povezavi s (šolskim) izobraževanjem je v okviru kustodiat nekaj šolske opreme (računala, pušice, torbice ...), ostala "papirnata" pričevanja so v hišnem arhivu dokumentacije Slovenskega etnografskega muzeja (spričevala, učbeniki, zvezki ...). Seveda pa so nekateri predmeti, povezani z izobraževanjem, tudi v okviru drugih kustodiatov (npr. vajenice v kustodiatu za tekstil).

⁹ Predmete iz Grebenčeve zbirke je leta 1929 kupil Narodni muzej in jih leta 1957 v celoti prepustil Etnografskemu muzeju. (Več o tem glej Makarovič M. 1962)

Šege, navade in prazniki

Življenjske, letne in delovne šege so bile doslej v okviru slovenske etnologije zagotovo tematsko najbolj obdelano področje socialne kulture (prim. Tomažič 1988–1990: 389). Nekoliko manj pa so predmetno zastopane v Slovenskem etnografskem muzeju. Vzrok za to je nedvomno po eni strani težja “ulovljivost” tematike s pomočjo predmetov, nekateri predmeti, ki nastopajo v šegah, pa zaradi tipa materiala niso primerni za hranjenje v muzeju. Stanje je tudi dediščina nekdanje delitve dela med muzejem in Inštitutom za slovensko narodopisje. Poleg predmetov, ki so v okviru kustodiata za socialno kulturo, so za to področje povedni predmeti tudi v okviru drugih kustodiatov Slovenskega etnografskega muzeja (npr. ženitovanjske skrinje, krstne nečke in zibelke v okviru kustodiata za stavbarstvo in notranjo opremo, tekstil in oblačila, povezana s šegami življenjskega kroga in letnimi šegami, v okviru kustodiata za tekstil itd.). Kot že omenjeno, je zbirka mask v okviru kustodiata za duhovno kulturo.

201

Cvetnonedeljske butarice

V muzeju je trenutno inventariziranih 67 cvetnonedeljskih butaric in vse so iz obdobja po drugi svetovni vojni. 42 butaric je bilo pridobljenih leta 1967, ko je Ljudmila Bras raziskovala izdelovanje cvetnonedeljskih butaric kot domačo obrt v okolici Ljubljane. Vse razen ene so iz Sostrega (Bras 1980–1982: 34). Preostale butarice so bile po letu 1990 zbrane z vidika preučevanja šeg. Večinoma gre za ljubljanske butarice, butarice iz Ljubnega ob Savinji in iz Nazarij. Glede na material, iz katerega so narejene (rastlinje), hranimo predvsem tiste tipe butaric, ki so primerni za hranjenje v muzeju.

Pirhi

Zbirka sodi med največje v Sloveniji. V muzeju je 742 inventariziranih pirhov. Najstarejši so s konca 19. stoletja, najmlajši pa s konca 20. in z začetka 21. stoletja. Starejši so večinoma s slovenskega etničnega ozemlja, nekaj pa jih je iz Srbije, Poljske, Zgornje Avstrije in Knina. Prvotno so bili vsi pirhi v okviru kustodiata za likovno umetnost (Makarovič G. 1980–1982: 100), danes pa so kot sestavina letnih šeg del kustodiata za socialno kulturo. Zbirko dopolnjujemo s sodobnimi izdelki, ki sledijo tradiciji krašenja pirhov ali pa jim služijo le kot inspiracija. V muzej smo pridobili tudi večje število pirhov z natečajnih razstav, ki so se pojavile konec osemdesetih let 20. stoletja (npr. Jata, Kmečki glas, Slovenske novice).

Jaslice

Zbirka obsega jaslične komplete in posamezne jaslične figure iz različnih materialov ter pripomočke za izdelavo jaslic. Le del jaslic je v okviru kustodiata za socialno kulturo (predvsem novejši primerki). Največji del predmetov je v okviru kustodiata za ljudsko umetnost, posamezni primerki pa tudi v kustodiatu za domačo obrt.

Pecivo

V muzeju hranimo prostoročno oblikovano pecivo, večinoma povezano z velikonočnimi in božičnimi prazniki ter ženitovanji, ter s pomočjo modelov izdelane podobnjake iz lecta. Pecivo je bilo prvotno v okviru kustodiata za ljudsko umetnost,

leta 2002 pa je bilo predano kustodiatu za socialno kulturo. Del lectarskih izdelkov, zbran z vidika obrti, je v kustodiatu za obrt.

Ljudsko pravo

V okviru omenjene zbirke naj posebej izpostavim tri dragocene predmete: trlico (enojna vratna violina) s konca 18. ali začetka 19. stoletja, gorsko palico iz 1. polovice 19. stoletja in lesen koledar iz 1756. Številne pravne listine so v oddelku za dokumentacijo. Tako so npr. v hišnem arhivu razne pogodbe v zvezi s poroko in zapuščino.

Rovaši

202

V muzeju je ohranjenih okoli 60 rovašev. Gre za različne tipe rovašev (zadolžnice, žrebalni, vozniški, števeni ...). Najstarejši primerki so s konca 19. stoletja. Nekaj primerkov je tudi v drugih kustodiatih (brentarske palice v okviru kustodiata za kmečko gospodarstvo in roši v okviru kustodiata za obrt).

Mere in merila

V zbirki so dolžinska in prostorninska merila. Nekatera merila so tudi v okviru drugih kustodiatov (merniki za žito, ure, tehtnice, merila obrtnikov ...).

Gostilniška oprema

Zametki zbirke sodijo v konec šestdesetih let, ko je tedanja kustodinja Tanja Tomažič v okviru zbiranja raznih virov, povezanih z gostilnami, začela po velikem delu Slovenije zbirati tudi predmete, povezane z gostilnami (notranja oprema, drobna notranja oprema ...). Po mnenju Tomažičeve je bil to prvi primer zbiranja različnih tipov predmetov, vsem pa je bilo skupno, da so bili povezani z gostilnami. Zbrani predmeti se prvotno niso delili med že obstoječe kustodiate, temveč so kot celota ostali del kustodiata za socialno kulturo (Tomažič 1980–1982: 116). Kasneje je bila zbirka dopolnjena in delno priključena kustodiatoma za tekstil in notranjo opremo. Danes je v zbirki 373 inventariziranih predmetov. Del predmetov, povezanih z gostilnami, je tudi v okviru kustodiata za obrt.

Zdravilstvo

Dosedanja zbirka predmetov, povezanih z zdravilstvom, ni ravno velika. Večino predmetov je za muzej ob obilici dela, povezanega s tekstilno zbirko in ob načrtnem zbiranju virov s področja medicine, pridobila Marija Makarovič. Trenutno je inventariziranih 17 predmetov, ki so bili primarno zbrani kot pričevalci ljudske medicine. Pri tem ne smemo pozabiti na zagovore, knjige receptov ipd., ki jih hrani Oddelek za dokumentacijo v okviru hišnega arhiva. Nekateri predmeti, povezani z zdravljenjem ljudi in živali, so tudi v okviru drugih kustodiatov (votivi so npr. pri ljudski umetnosti, nekateri pripomočki za magično zdravljenje v okviru kustodiata za duhovno kulturo, pripomočki za zdravljenje živali v okviru kustodiatov za obrt in kmečko gospodarstvo).

Vizije

Zbiralna politika

Izpopolnjevanje zbirk je nujna naloga muzeja oziroma posameznih kustosov. Seveda pa se tekom časa pogledi na zbiralno politiko muzeja menjajo. Delno je to posledica sprememb teoretičnih osnov matičnih ved, delno zastavljene zbiralne politike muzeja (če je le-ta izdelana), nikakor pa ni zanemarljiva vloga posameznega kustosa in njegovih strokovnih pogledov na zbiralno politiko (Makarovič G. 2001: 114), kajti “vsako novo obdobje, vsaka nova generacija raziskovalcev odkriva iz muzejskih predmetih nove podatke, včasih zaradi novih znanstvenih odkritij, spet drugič zaradi drugačnih pogledov stroke” (Keršič et al. 2001: 90). Vsekakor pa mora zbiralna politika imeti temelje v teoretičnih izhodiščih. 203

Zbiralna politika kustodiata za socialno kulturo naj bi v bodoče potekala v dveh smereh: po eni strani naj bi šlo za **dopolnjevanje** že obstoječih zbirk in po drugi strani za **“vzpostavljanje” novih zbirk**. Pri zbiranju je seveda pomemben časovni, socialni in krajevni izvor predmetov, ki naj bi krili tudi razvojno tipologijo posameznih predmetov. Razvrščanje predmetov po posameznih kustodiatih pa je pogosto tudi stvar konvencije. V okviru že obstoječih zbirk bi bilo potrebno nekatere *dopolniti* s predmeti, ki so pomembni nosilci informacij o zgodovinskem razvoju posameznih tipov predmetov. Pri tistih, ki so (v sodobnih oblikah pač) v uporabi tudi danes, je potrebno slediti tudi današnjim oblikam in rabi.

Vsekakor pa je treba slediti tudi na *novo izumljenim* in v življenje ljudi uvedenim predmetom. Pri tem se lahko vprašamo, ali zbirati le tiste predmete, ki jih uporablja večina (slovenskega) prebivalstva, ali tudi nekatere izjemne. Zavzemam se za razumno kombinacijo obojega, saj tudi izjemni predmeti lahko kažejo na posameznikove izume, na izjemne količine energije in časa, vložene v izdelavo določenega predmeta.

Kar se tiče zbiranja novih predmetov, smo kustosi zaradi njihove številnosti nemalokrat v dilemah. Verjetno je to eden od vzrokov, da so zbirke vsakodnevnih uporabnih predmetov iz druge polovice 20. stoletja pomanjkljive in nesistematične. Za razliko od zbiralne politike prve polovice 20. stoletja, ko je šlo predvsem za zbiranje predmetov iz kmečkega okolja, so bili muzealci v drugi polovici 20. stoletja postavljeni pred vprašanje, kaj od množične produkcije uporabnih predmetov z relativno kratko življenjsko dobo hraniti v muzejih. Seveda pa je jasno, da je lahko ustrezno izbiranje in zbiranje predmetov povezano le s predhodnimi oz. vzporednimi raziskavami (Keršič et al. 2001: 88). Kot kriteriji za zbiranje predmetov industrijske družbe se omenjajo množičnost oz. splošnost, tipičnost oz. specifičnost in posebnost, inovativnost (Keršič et al. 2001: 89).

Dopolnjevanje že obstoječih zbirk

Med že obstoječimi zbirkami so nekatere bolj druge manj popolne. So pač dediščina zbiralne politike muzeja in vseh kustosov in kustodinj, ki so jih sooblikovali. Tako za nekatere zbirke velja, da jih je potrebno dopolnjevati le s

sodobnejšimi predmeti, nekatere pa so nepopolne tudi za pretekla obdobja. Nedvomno bo potrebno za nazaj dopolniti zbirko, povezano z vključevanjem posameznika v razne družbene skupine. Tako za primarne kot za sekundarne družbene skupine je predmetov neposredne pričevalne vrednosti razmeroma malo. Poleg dopolnjevanja predmetov iz preteklosti je potrebno zbirati tudi sodobne predmete, ki pričajo o delovanju in združevanju ljudi v okviru raznih skupin (stanovska, humanitarna, ekološka, športna, ... društva in druga združenja).

204 V okviru zbirke, povezane z vzgojo in izobraževanjem, sta relativno dobro zastopani podzbirki otroška oprema in igrače, kot dopolnitev bi bila potrebna predvsem podzbirka, povezana s formalnim izobraževanjem. Seveda pa za celotno zbirko velja, da jo je potrebno dopolnjevati s sodobnimi predmeti.

Zbirka gostilniške opreme je precej bogata, potrebno bi jo bilo dopolnjevati predvsem s sodobnimi predmeti. Zbirka ljudskega prava in mer je relativno popolna. Tako so npr. v muzeju vsi tipi rovašev.

Zbirko, povezano s šegami, navadami in prazniki, je potrebno dopolnjevati. Od letnih šeg sta najbolj zastopana velikonočni in božično-novoletni krog. Predmeti, povezani s šegami življenjskega kroga, so bili večinoma zbirani z drugih vidikov in so zato v okvirih drugih kustodiatov (tekstilni, ljudska umetnost, obrt). Razmeroma malo je predmetov, povezanih z delovnimi šegami, saj številni niso (bili) primerni za hranjenje v muzeju. Tako za preteklost velja, da bi bilo potrebno vse zbirke, v kolikor je to še mogoče, dopolniti.

Hkrati je naloga kustosa, da opazuje in evidentira novo in oživljanje starega na področju šeg. Šege so namreč zelo odvisne od vsakokratnih družbenih, političnih, gospodarskih in kulturnih razmer. Zaradi novo nastalega političnega in družbenega položaja so se konec 20. stoletja precej spremenile. Nekatere, na primer tiste, povezane z verskim življenjem, so zopet postale javne. Tako lahko danes govorimo o šegah, ki so živele ves čas, o šegah, ki so po drugi svetovni vojni zaradi političnih ali drugih razlogov zamirale in konec 20. stoletja zopet oživele, o šegah in praznikih, uveljavljenih po drugi svetovni vojni, in o šegah, ki so k nam prišle v devetdesetih letih 20. stoletja kot posledica globalizacije (Šega 2001: 108). Poleg preučevanja šeg velja vsekakor slediti tudi praznovanjem osebnih, lokalnih, državnih in pri nas uveljavljenih mednarodnih praznikov. Nespregljiva pa je tudi folklorizacija, povezana s šegami in prazniki.

Kar se zdravilstva tiče, je potrebno zbirko dopolnjevati s predmeti iz preteklosti, nedvomno pa je potrebno slediti tudi največkrat uporabljenim pripomočkom v okviru domačega nestrokovnega zdravljenja in tako imenovane alternativne oz. komplementarne medicine.

Predvidene nove zbirke

Razvoj zbirke je povezan z razvojem muzeologije in teoretičnih izhodišč temeljnih disciplin, zastopanih v muzeju. Vzporedno s spremembami načina življenja in teoretičnimi osnovami humanističnih in družboslovnih ved se spreminjajo tudi pogledi na to, kaj zbirati za muzeje in v kakšne sklope zbrane predmete povezovati. Trenutno razmišljam predvsem o snovanju dveh novih zbirke: Športno-rekreativna

oprema in Spominski predmeti. Zbirka športno-rekreativne opreme naj bi krila del tematike preživljanja prostega časa, saj postajajo razne vrste rekreacije zelo pomemben del velike večine ljudi tako iz zdravstvenih kot estetskih (oblikovanje telesa) razlogov. Druga taka zbirka naj bi vsebovala predmete, ki jih hranimo za spomin na določene kraje, osebe, dogodke iz življenja ... Tovrstni predmeti so lahko zelo povedni. Pričajo o življenu posameznika, družine oz. neke generacije. So nosilci informacij o posameznikovih vrednotah, željah, potrebah, videnju zgodovine, politike in kulture (primerjaj Habinc 2002).

Zbiranje vizualnih virov in uporaba vizualnih medijev za produciranje vizualnih zapisov

205

Poleg zbiranja predmetov je potrebno zbirati in producirati tudi vizualne zapise. Vizualni zapisi so pomemben del terenskih raziskav (Križnar 2003: 7), bodisi da gre za zbiranje vizualnih virov (fotografije, filmi ...), pridobljenih na terenu, bodisi da gre za lastno produkcijo etnologa-raziskovalca. Pri zbiranju predmetov ne smemo pozabiti na kontekst, ki je lahko pri istem tipu predmetov zelo različen. Nek določen predmet namreč med množico ostalih izberemo ravno zaradi njegove reprezentativnosti oziroma vezanosti na določene procese in pojave (Keršič et al. 2001: 88). Pri zbiranju predmetov za potrebe muzeja je vizualni zapis njegovega širšega okolja lahko zelo pomemben, saj tako ohranimo tudi predmetov širši kontekst (iz vizualnega zapisa lahko razberemo, kdo je predmet uporabljal, kaj je počel z njim, ob kakšni priliki ...). Zato je vsekakor pomembno, da poleg predmetov zbiramo tudi vizualno gradivo ali sami dokumentiramo predmet, preden ga iztrgamo iz njegovega prvotnega okolja. S pomočjo fotoaparata in videokamere lahko beležimo medkulturne odnose, nebesedno komuniciranje, govor, rituale, tehnike dela, kulturni kontekst in subjektivna avtorska stališča (Križnar 2003: 9). Včasih zadošča že fotografski oziroma dia posnetek, kadar pa so pomembni postopki, dejanja, pri številnih šegah tudi zvočni posnetki, je zelo dobrodošla uporaba kamere. Če na primer pridobimo za muzej nek predmet, povezan s šegami, ga lahko uvrstimo med ostale muzealije, kar nam lahko pomaga podati tipologijo; premalo pa je poveden za širši kontekst: premalo vemo o uporabniku. Lahko na primer pridobimo opremo trikraljevskih kolednikov, vendar je povednost predmetov zelo okrnjena, če ne vemo, da so jo nosile deklice, ker dečki pri šegi niso hoteli sodelovati, kot se je to zgodilo npr. leta 2003 v Podkorenu. Poleg dokumentiranja same situacije (gradivo) so filmski posnetki v izdelani obliki (zmontiran etnografski film) seveda uporabni tudi kot dodatni medij na razstavi.

Seveda pa ne smemo pozabiti tudi na zbiranje vizualnih virov, kot so na primer plakati in voščilnice (seveda nas pri njih zanima tudi tekstovni del). V zadnjem času pa se precej do sedaj opredmetenega gradiva pojavlja tudi v "neopredmeteni" obliki, ki jo omogočajo digitalna tehnika, računalniki in splet, prenosni telefoni ipd. Kako za potrebe muzeja shraniti tovrstne dokaze družbenega življenja, pa bomo morali še pošteno razmisliti.

LITERATURA IN VIRI

- BAŠ, Angelos 1965: *Razstava Gozdni in lesni delavci na južnem Pohorju*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- BAŠ, Angelos 1967: *Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju v dobi kapitalistične izrabe gozdov*, Maribor: Obzorja.
- BAŠ, Angelos 1974: *Savinjski splavarji*, Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BRAS, Ljudmila 1980–1982: Zbirke obrti. *Slovenski etnograf*, 32, str. 27–39.
- HABINC, Mateja 2002: Spominski predmeti: poskus opredelitve pojma in raziskovanja. *Etnolog*, 12, str. 107–124.
- KERŠIČ, Irena 1983: Pota in razpotja Slovenskega etnografskega muzeja. V: J. Bogataj (ur.), M. Terseglav (ur.): *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristiv, Rogaska Slatina 5. – 9. 10. 1983*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 477–489.
- 206 KERŠIČ, Irena, Bojana Rogelj Škafar, Polona Sketelj, Janja Žagar 2001: Izbiranje, zbiranje in interpretiranje: o kriterijih in strategijah zbiranja materialne kulturne dediščine in njenih etnoloških interpretacijah. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 41, št. 1–2, str. 88–92, 172.
- KOGEJ RUS, Sonja 2002: Slovenski etnografski muzej v letu 2001. *Etnolog*, 12, str. 351–361.
- KREMENŠEK, Slavko (ur.), Vilko Novak (ur.), Valens Vodušek (ur.) 1976: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: vprašalnice VI*, Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.
- KREMENŠEK, Slavko (ur.), Vilko Novak (ur.), Valens Vodušek (ur.) 1978: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: vprašalnice VII*, Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.
- KREMENŠEK, Slavko (ur.), Vilko Novak (ur.), Valens Vodušek (ur.) 1975: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: vprašalnice VIII*, Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.
- KREMENŠEK, Slavko (ur.), Vilko Novak (ur.), Valens Vodušek (ur.) 1978: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: vprašalnice IX*, Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.
- KREMENŠEK, Slavko 1989: Etnologija. V: Marjan J. (ur.), *Enciklopedija Slovenije: 3. zvezek*, Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 63–67.
- KRIŽNAR, Naško 2003: Stanje stvari. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 43, št. 1–2, str. 4–13.
- KUHAR, Boris 1980–1982: Maske. *Slovenski etnograf*, 32, str. 120–124.
- MAKAROVIČ, Gorazd 1980–82: Zbirka ljudske umetnosti. *Slovenski etnograf*, 32, str. 87–112.
- MAKAROVIČ, Gorazd 2001: Tri načela, ki so kompas in merilo muzejskega dela. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 41, št. 3–4, str. 112–115.
- MAKAROVIČ, Marija 1962: O Grebenčevi zbirki v Etnografskem muzeju v Ljubljani. *Slovenski etnograf*, 15, str. 243–252.
- MAKAROVIČ, Marija 1979: *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*, Ljubljana, Muta: Gorenje.
- MAKAROVIČ, Marija 1979a: *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem: [vodnik po razstavi]*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- OREL, Boris 1948: Etnografski muzej v Ljubljani, njegovo delo, problemi in naloge. *Slovenski etnograf*, 1, str. 107–120.
- RAVNIK, Mojca 1980: Družbeno življenje. V: A. Baš. (ur.), *Slovensko ljudsko izročilo*, Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 133–144.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja 1990: Metamorfoza socialističkih praznika. *Narodna umjetnost*, 27, str. 21–32.
- ROGELJ ŠKAFAR, Bojana 1993: *Slovenski etnografski muzej: sprehod skozi čas in le delno skozi prostor = The Slovene Ethnographic Museum: a journey through time and only partly through space = Le Musée ethnographique slovène: promenade à travers le temps et en partie à travers l'espace*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- SIMIKIČ, Alenka 1983: Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond. V: J. Bogataj (ur.), M. Terseglav (ur.): *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristiv, Rogaska Slatina 5. – 9. 10. 1983*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 467–476.
- SIMIKIČ, Alenka 1983-1987: Iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja. *Slovenski etnograf*, 31, str. 124–180.

- ŠEGA, Polona 2001: Ob raziskovanju šeg in praznikov na Slovenskem v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 41, št. 3–4, str. 108–111.
- TOMAŽIČ, Tanja 1975: Društva. V: Življenje idrijskega rudarja. P.o. *Idrijski razgledi* 3–4, str. 32–41.
- TOMAŽIČ, Tanja 1976: Gostilne, kakršnih se pri nas spominjamo: od konca 19. stoletja do današnjih dni. *Slovenski etnograf*, 29, str. 3–38.
- TOMAŽIČ, Tanja 1978: *Gostilne, kakršnih se pri nas spominjamo: od konca 19. stoletja do današnjih dni: [razstava v Slovenskem etnografskem muzeju]*, [Ljubljana: Slovenski etnografski muzej].
- TOMAŽIČ, Tanja 1979: *Otroške igračke: [vodnik po razstavi]*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- TOMAŽIČ, Tanja 1980–1982: Društvena kultura. *Slovenski etnograf*, 32, str. 113–119.
- TOMAŽIČ, Tanja 1983: *Ljubljana po predzadnji modi: o krojačih, šiviljah, modistkah in njihovem delu v letih pred prvo svetovno vojno do začetka druge: [vodnik po razstavi]*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- TOMAŽIČ, Tanja 1983a: Problem razstav z urbanimi temami v etnološkem muzeju. V: J. Bogataj (ur.), M. Terseglav (ur.): *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Rogaska Slatina 5. – 9. 10. 1983*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. Str. 490–493.
- TOMAŽIČ, Tanja 1988–1990: Nekatera bistvena dognanja in pojavi na področju družbene kulture v 19. stoletju na Slovenskem. *Slovenski etnograf*, 33–34, str. 389–431.
- TOMAŽIČ, Tanja 1999: *Igrače: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
-

BESEDA O AVTORICI

Nena Židov, dr., kustodinja za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju, od leta 1997 sourednica in od leta 2000 glavna in odgovorna urednica muzejske periodične publikacije *Etnolog*. Naslov njene doktorske naloge je *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidik* (1996). Objavila je knjigi *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991) in *Ljubljanski živilski trg* (1994) ter vrsto člankov na temo urbane etnologije, etnološke bibliografije in alternativne medicine. V zadnjem času se ukvarja tudi s preučevanjem šeg.

ABOUT THE AUTHOR

Nena Židov, Ph. D., is a curator of social culture at the Slovene Ethnographic Museum; she was co-editor of the museum's periodical *Etnolog* from 1997 to 2000 and has been its editor-in-chief from 2000. Her doctor's dissertation was entitled *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidik* (Alternative medicine in Slovenia – The Ethnological Aspect, 1996). She has published two books: *Občina Ljubljana Bežigrad* (The Municipality Ljubljana Bežigrad, 1991) and *Ljubljanski živilski trg* (The Ljubljana Food Market, 1994) as well as a range of articles on urban ethnology, ethnological biographies, and alternative medicine. In recent years she has also carried out research into customs.